

Л. В. Скрипник

ВИКОРИСТАННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ В КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ТУРИЗМІ

Стаття присвячена проблемі використання археологічних пам'яток в культурно-пізнавальному туризмі. Визначено основні шляхи використання об'єктів археології в туризмі, окреслено перспективи розвитку археологічного туризму в Україні.

Ключові слова: пам'ятки археології, культурно-пізнавальний туризм, музеєфікація

У світі накопичено досить великий досвід регулювання на державному та місцевому рівнях взаємин між туристської індустрією та об'єктами культурної спадщини, в результаті чого об'єкти не тільки зберігаються, а й відроджуються, набувають нових форм свого існування, використання та розвитку.

Туризм є одним із засобів поширення і пропаганди історико-краєзнавчих знань, підвищення загальноосвітнього і культурного рівня. Пізнавальний туризм сприяє залученню до вивчення історико-культурних цінностей, а також стимулює формування історичного мислення. Основним джерелом для реалізації пізнавальної функції є багата історико-культурна спадщина України, яка нараховує близько 130 тис. нерухомих пам'яток, з яких 57 206 – пам'ятки археології (у тому числі 418 – національного значення) [1]. Варто здійснити продуману адаптацію археологічних пам'яток до використання в пізнавальному туризмі. Для цього необхідно проаналізувати сучасний стан використання археологічних пам'яток в якості туристичних об'єктів, визначити основні проблеми та шляхи їх подолання.

Мета статті полягає у визначенні специфіки використання археологічних пам'яток в культурно-пізнавальному туризмі, перспектив розвитку археологічного туризму в Україні.

Вперше на науковому рівні питання використання археологічних пам'яток в туристичній діяльності почало розглядатись з 70-х рр. ХХ ст., коли були сформовані загальні напрямки завдань та теоретичних засад методології музеєфікації археологічних пам'яток. З 90-х рр. ХХ ст. проблеми пристосування пам'яток археології до туристично-екскурсійної діяльності були розглянуті в наукових студіях О. Тітової та Д. Кепіна. В них було сформовано загальну концепцію організації музеїв-заповідників (скансенів та діснейлендів) на базі конкретної археологічної пам'ятки, що є найбільш сприятливою формою її включення до туристичної сфери [2; 3; 4].

Серед останніх публікацій, присвячених даній проблемі, варто відзначити роботи Корнієнка В. В. [5; 6]. Згідно з дослідженнями Корнієнка В. В., з

418-ти пам'яток археології національного значення в туризмі використовуються лише 35, тобто, майже 8,4 % від їх загальної кількості [5, с. 379]. Дослідник констатував нерівномірність розкриття історичного процесу засобами туризму за допомогою пам'яток археології і визначив причину цього явища в низькому рівні музеєфікації об'єктів, обумовлений внутрішніми характеристиками самих пам'яток [5, с. 376].

Таким чином, проблема використання пам'яток археології є предметом дослідження багатьох науковців. Однак, незважаючи на це, залишаються питання, які потребують детального розгляду. Це, зокрема, необхідність використання сучасних комп'ютерних технологій анімаційних програм та оживлення археології для привернення уваги туристів та збільшення прибутків від археотуризму.

В об'єктах археологічної спадщини міститься величезний потенціал для розвитку пізнавального туризму, однак паломництво до об'єктів археології, не підготовлених для відвідування, завдає колосальної шкоди їх стану. З іншого боку, як показує досвід європейських країн, організований археологічний туризм здатний вирішити цілий ряд проблем з вивчення, збереження та використання археологічних об'єктів.

При розгляді питання щодо туристського освоєння археологічної спадщини необхідно розглянути такі проблеми як основні шляхи використання об'єктів археології в туризмі та основні механізми розвитку археологічного туризму.

Необхідно відзначити, що сьогодні існує дві основні форми екскурсійно-пізнавального показу. Класичною є так звана його пасивна конфігурація, яка передбачає зовнішнє, відсторонене споглядання об'єктів показу. Таким є показ розкопаних і музеєфікованих пам'яток археології, хоча не виключена можливість і екскурсій на найбільш виразні в рельєфі нерозкопані об'єкти. Останній варіант актуальний, насамперед, для територій, де фактично виключена можливість музеєфікації пам'ятника, який повністю в силу об'єктивних причин (використовувані будівельні матеріали, ґрунтові та інші умови) знищується спочатку в процесі археологізації, а потім у ході розкопок.

До цього ж типу археологічної демонстрації відносяться екскурсії по тематичним, або систематичним експозиціям предметів з пам'яток археології в краєзнавчих, археологічних та інших музеях. При цьому, присутність графічних або матеріальних реконструкцій досліджених об'єктів, звуковий супровід, показ відеофільмів, присвячених, наприклад, процесам розкопок, а також використання інших засобів підвищення музейної виразності, звичайно підвищує туристську привабливість даних експозицій.

До другого типу культурно-пізнавальних програм відносяться так звані анімаційні проекти. Під анімацією розуміються культурно-розважальні програми, що сприяють підвищенню інтересу туристів до об'єктів показу, реалізуються в створенні театралізованих шоу-програм, які залучають екскурсантів в процес сприйняття.

У зарубіжній та українській археологічній практиці вже досить міцно освоєно кілька шляхів оживлення процесу сприйняття давнини. Більшість цих напрямків спочатку не мало ніякого відношення до туризму і тільки потім було включено в об'єкти і маршрути туристичного показу.

Так, один з найбільш затребуваних в плані культурно-пізнавального туризму напрямків – експериментальна археологія, з'явилося суто в рамках археологічної науки. Археологічні експерименти, освоєні в ХІХ столітті, набувають з початку ХХ століття інший характер (учасники експериментів перейшли від перевірки окремих гіпотез до методик занурення в історичну епоху, злиття з історією) і виходять за рамки науки, привертаючи увагу широкої громадськості. Сьогодні центри історичної реконструкції є специфічними центрами, що одночасно працюють над науковими, культурними, освітніми та туристськими цілями. Більше того, досить часто вони виступають в ролі своєрідних координаційних центрів (наприклад, Норск Фольке музеум і Лілленхаммер в Норвегії) в системі різноманітних культурних товариств та клубів історичної реконструкції більш низького рангу. Однією з перших організацій, що розвивають саме цей підхід до методу історичної реконструкції, є Центр експериментальної археології в Лейрі (Данія) [7, с. 13]. Різноманітність діяльності подібних археопарків вражає: це і власне історичне моделювання господарського устрою, ремесел, житлово-побутового та релігійного комплексу (в Лейрі цілорічно функціонує більше 30 видів стародавніх господарських занять і ремесел), це і організація фестивалів давньої культури, яка збирає як представників реконструкторського руху, так і десятки тисяч туристів, це і широка освітня програма як на території парку, так і за його межами (включаючи багатоденні курси з проживанням на території парку), це і різноманітна постійна робота з популяризації експериментальної археології та етнографії через засоби масової інформації та інші канали.

В Україні на базі пам'яток трипільської культури з ініціативи товариства Коло-Ра здійснюється створення парку живої археології і розробляється археологічно-етнографічні туристські маршрути (археологічний тур по Тернопільщині та Черкащині вже продається на ринку) [8].

Ще один варіант живої археології, який сприяє залученню туристів – це залучення туристів до участі в польових (насамперед розкопках) і камеральних археологічних роботах. При цьому можлива короткострокова ознайомлювальна участь у вигляді доповнення до екскурсійного маршруту, або довгострокове проживання в археологічних дослідницьких таборах, що отримало назву науковий туризм.

Ще один напрямок Археологічної анімації народився з рольових та краєзнавчих ігор, створивши до теперішнього часу стійко функціонуючу систему клубів історичної реконструкції. Дана самодіяльна експериментальна археологія, а також історія (більшість клубів спеціалізуються на середньовіччі) над-

звичайно розвинена за кордоном, активно набирає популярність в Україні і має ряд особливостей. Насамперед, мова йде про якість живої археології та історії від клубу реконструкторів, яка викликає сумніви, хоча іноді йдеться про повністю науковий підхід до реконструкції. Ще одним важливим моментом є відносна некерованість і стихійність цього руху. Тим не менш, якщо говорити про туристські віддачі, то саме цей напрямок є одним з провідних. Фестивалі історичних реконструкторів збирають десятки і навіть сотні тисяч туристів.

Ряд таких фестивалів має постійних державних і приватних спонсорів і носить характер найбільших туристських і культурних заходів (один з напрямів подієвого туризму). Наприклад, турнір Замок Кальтенберг (нім. Schloss Kaltenberg) проводиться щорічно, у вихідні дні липня в невеликому баварському містечку Гельтендорф [9]. Влаштувачами фестивалю є власники замку – нащадки баварських курфюрстів, міська адміністрація Гельтендорфа і найбільша баварська пивоварна компанія, що випускає пиво Кальтенбергер. Щорічно фестиваль відвідують більше ста тисяч туристів. Найвищий рівень даного заходу забезпечують жорсткі вимоги до історичної достовірності костюмів і предметів антуражу, а також прекрасна організація самого шоу та побуту учасників заходу. Велика частина дійства відбувається не в замку, а на арені, обладнаній десятками тисячами глядацьких місць. Для туристів працює величезна кількість ресторанів, кафе, магазинів. А в самому замку проходить середньовічний ярмарок, де бажаючі можуть придбати лицарські обладунки, шоломи, зброю, кубки для пиття, одяг, прикраси та багато іншого зі створеного сучасними середньовічними майстрами.

Нарешті, жива історія отримала окремий вектор розвитку в рамках розвитку дитячої гурткової діяльності. Прямого виходу на туризм цей напрямок не має, але побічно також привертає увагу до археологічної спадщини. Крім того, ряд таких клубів досягає істотних успіхів, створюючи сезонні мініархеодроми. Тут можна відзначити роботи педагога і археолога Сержа Морі, який в департаменті Дордонь (Франція) за сприяння Асоціації вільних друзів (великої дитячої організації), відтворив з групою підлітків поселення епохи палеоліту. Досвід був визнаний успішним і зараз у Франції розгорнута широка освітня програма. В Україні подібні роботи, як правило, ведуться розрізнено і самостійно в музеях (історичних, етнографічних та краєзнавчих) і в дозвіллевих центрах (будинках дитячої творчості, підліткових клубах).

Також в якості способу популяризації та привернення уваги до археологічної спадщини може виступити створення серії телевізійних науково-популярних програм.

Принципово нові можливості для археологічного інтерактивного туризму дає розвиток комп'ютерних технологій. Мова йде як про підвищення видовищності стандартних експозицій (тривимірні моделі-реконструкції, комп'ютерні анімаційні гри на археологічні сюжети, віртуальні екскурсії), так і про ство-

рення принципово нових туристичних продуктів. Зокрема в Греції створена система ARCHEOGUIDE (Augmented Reality-based Cultural Heritage On-site Guide), віртуальний екскурсовод, забезпечує побудову розширеної реальності, тривимірних зображень і мобільного комп'ютерного середовища для огляду пам'яток історії та археології (а саме пам'ятника під відкритим небом і музею стародавнього міста Олімпія). У проекті брали участь одна з найбільших компаній мобільного зв'язку, провідні європейські дослідницькі інститути, що займаються питаннями комп'ютерної графіки і створення віртуальної реальності, компанія з виробництва комп'ютерної анімації і міністерство культури Греції [10].

Таким чином, на сьогодні існує і успішно функціонує ряд механізмів з популяризації археологічної спадщини та розвитку на його базі культурно-пізнавального туризму. Існує ряд об'єктивних умов, які накладають обмеження на формування та можливі масштаби розвитку археологічного туризму. Безумовно, до них необхідно віднести такі фактори, як наявність власне археологічних ресурсів у вигляді великих археологічних комплексів, ступінь їх вивченості і рівень науково-дослідної школи (у тому числі напрямки експериментальних розробок) в районі передбачуваного розвитку археотуризму. Як показує зарубіжний і український досвід, біля витоків розвитку більшості великих, успішних проектів живої археології лежить, насамперед, незламна ініціатива фахівців-археологів і подвижників давньої історії. Безумовно, можливість фінансової підтримки приватних чи державних фондів, туроператорського, готельного бізнесу також відіграє велику роль. Важливу роль відіграватимуть також рівень розвитку туристської інфраструктури регіону і його транспортна доступність.

При наявності певного мінімуму передумов можна ставити питання про проведення цілеспрямованої діяльності з розвитку археологічного туризму в регіоні. Для цього, безумовно, необхідне створення комплексної програми, яка повинна розроблятися і проводитися в життя спільно низкою зацікавлених установ: державними і місцевими органами влади, музейними та науковими організаціями, освітніми установами, різноманітними громадськими організаціями, клубами, школами ремесел, представниками турбізнесу та індустрії гостинності.

Список використаних джерел

1. Концепція гуманітарного розвитку України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kyiv-obl.gov.ua
2. Титова О. М. Принципи організації „археопарків” / О. М. Титова, Д. В. Кепін // Вісник УТОПК. – 2000. – №1. – С. 55-62
3. Кепін Д. В. Зарубіжний досвід популяризації пам'яток первісної археології та його використання для потреб туризму в Україні /Д. В. Кепін // Туристично-красназнавчі дослідження. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 540-551

4. Кепін Д. В. Музеефікація об'єктів археологічної спадщини в Європі: На прикладі пам'яток первісної культури /Д. В. Кепін. – К., 2005. – 176 с.
5. Корнієнко В. В. Сучасний стан та проблеми використання пам'яток археології в туризмі / В. В. Корнієнко // Історико-географічні дослідження в Україні: Збірка наукових праць / Національна академія України, Інститут історії України. – К., 2006. – Число 9 – С. 373-399.
6. Корнієнко В. В. Пам'ятки історії та культури Київської Русі та їх місце в пізнавальному туризмі сучасної України /В. В. Корнієнко // Український історичний збірник / Національна академія наук України, Інститут історії України, Рада молодих вчених. – К.,2006. – Вип. 9. – С. 312-322.
7. Башкатов Ю. Ю. До історії скансенів у Європі /Ю. Ю. Башкатов, Р. В. Терпиловський //Археологія: від джерел до реконструкцій. Археологія і давня історія України. – 2011. – Випуск 5. – С. 7-17
8. Трачук О. В. Туризм та історико-культурна спадщина України /О. В. Трачук // Ржищівський археодром – 2: Дослідження, конф. та експериментальні студії 2002 – 2004 рр. – К., 2004. – С. 203 – 204.
9. Кальтенбергский рыцарский турнир [електр. ресурс] – Режим доступа: <http://bamberg-travel.de>
10. ARCHEOGUIDE: First results of an Augmented Reality, Mobile Computing System in Cultural Heritage Sites [E-resource] – Way of access -http://www.researchgate.net/publication/220955275_ARCHEOGUIDE_first_results_of_an_augmented_reality_mobile_computing_system_in_cultural_heritage_sites

References

1. Kontseptsiya humanitarnoho rozvytku Ukrayiny do 2020 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhyim dostupu: www.kyiv-obl.gov.ua
2. Tytova O. M. Pryntsypy orhanizatsiyi „arkheoparkiv / O. M. Tytova, D. V. Kepin // Visnyk UTOPIK. – 2000. – №1. – S. 55-62
3. Kepin D. V. Zarubizhnyy dosvid populyaryzatsiyi pam"yatok pervisnoyi arkheolohiyi ta yoho vykorystannya dlya potreb turyzmu v Ukrayini /D. V. Kepin // Turystychno-krayeznavchi doslidzhennya. – К., 1999. – Vyp. 2. – S. 540-551
4. Kepin D. V. Muzeifikatsiya ob"yektiv arkheolohichnoyi spadshchyny v Yevropi: Na prykladi pam"yatok pervisnoyi kul'tury /D. V. Kepin. – К., 2005. – 176 s.
5. Korniyenko V. V. Suchasnyy stan ta problemy vykorystannya pam"yatok arkheolohiyi v turyzmi / V. V. Korniyenko // Istoryko-geohrafichni doslidzhennya v Ukrayini: Zbirka naukovykh prats' / Natsional'na akademiya Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny. – К., 2006. – Chyslo 9 – S. 373-399.
6. Korniyenko V. V. Pam"yatky istoriyi ta kul'tury Kyyivs'koyi Rusi ta yikh mistse v piznaval'nomu turyzmi suchasnoyi Ukrayiny /V. V. Korniyenko // Ukrayins'kyy istorychnyy zbirnyk / Natsional'na akademiya nauk Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny, Rada molodykh vchenykh. – К.,2006. – Vyp. 9. – S. 312-322.
7. Bashkatov Yu. Yu. Do istoriyi skanseniv u Yevropi /Yu. Yu. Bashkatov, R. V. Terpylovs'kyy //Arkheolohiya: vid dzherel do rekonstruktsiy. Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny. – 2011. – Vypusk 5. – S. 7-17

8. Trachuk O. V. Turyzm ta istoryko-kul'turna spadshchyna Ukrayiny /O. V. Tkachuk // Rzhyschiv's'kyu arkheodrom – 2: Doslidzhennya, konf. ta eksperymental'ni studiyi 2002 – 2004 rr. – K., 2004. – S. 203 – 204.
9. Kal'tenberhskyy rytsarskyy turnyr [elektr. resurs] – Rezhym dostupa: <http://bamberg-travel.de>
10. ARCHEOGUIDE: First results of an Augmented Reality, Mobile Computing System in Cultural Heritage Sites [E-resource] – Way of access – http://www.researchgate.net/publication/220955275_ARCHEOGUIDE_first_results_of_an_augmented_reality_mobile_computing_system_in_cultural_heritage_sites

Стаття надійшла до редакції 09.09.2015 р.

Л. В. Скрипник

Использование памятников археологии в культурно-познавательном туризме

Статья посвящена проблеме использования памятников археологии в культурно-познавательном туризме. Выделены основные пути использования объектов археологии в туризме, определены перспективы развития археологического туризма в Украине.

Ключевые слова: памятники археологии, культурно-познавательный туризм, музеефикация

L. Skrypnyk

The usage of archaeological monuments in cultural and cognitive tourism

The article is devoted to the problem of usage of archaeological monuments in tourism. The main ways of the use of archaeology objects in tourism are outlined, the prospects for the development of archaeological tourism in Ukraine are determined.

Key words: sites of archaeology, cultural and educational tourism, musefication.